

AREA DE MERCAT I SISTEMA D'EXPORTACIÓ DEL PEIX SALAT MALLORQUÍ (Segles XIV i XV)

Damià Duran

Breu introducció

El present treball té per objecte entrar en contacte amb la problemàtica del **piscis salsi** o "peix salat" com instrument de transport i de mercat en finalitzar l'Edat Mitjana.

Per tal com la seriació dels **guiatges** o "licències d'exportació" és incompleta, resulta impossible, sense col·laboració d'altres fonts, obtenir el cos de dades que permeti quantificar aspectes importants de la plural constitució, dinàmica i sentit de la citada realitat exportadora. Es aconsellable, doncs, no insistir sobre qüestions d'estadística gràfica i aritmètica. Malgrat això, pretenim (sempre en base als condicionaments al·ludits), oferir del "peix salat" les dimensions fonamentals de l'àrea mercantil d'ultramar i esbossar les coordenades del sistema de tràfic.

L'ambient de transport

El desenvolupament profitós de la citada activitat mercantil no hauria estat possible sense la deguda participació d'una sèrie de factors inevitablement jerarquitzats i complementaris, autèntics forjadors de la vida i el sentit que caracteritzaren aquell intercanvi. Al marge de relacions subsidiàries, el protagonisme de les expedicions s'assentà, mercantilment parlant, sobre tres línies decisives d'acció, les quals foren les responsables —en molt distinta contribució—, de l'eficàcia comercial. En primer lloc, el pes de la producció correspongué als pescadors, normalment

associats al **Col·legi** o **Cofraria**, entitat gremial que abans de 1354 s'anomenà **Officium Piscatorium**, i després **Cofraria dels Honorables Pescadors**.

El pas següent del procés consistia en entrar la mercaderia peixetera dins el sistema físic d'expedició i relacionar-la amb la garantia jurídica. Els **mercaders** emparats pel **Consulat de Mar** (tribunal de justícia marítima), i agregats entre si pel **Col·legi de la Mercaderia** situaven, a través dels serveis de navegació, el "peix salat", sobre el moll de destí. Però les pretensions d'aval entre pescadors, mercaders i navegants toparen sovint amb un enèssim element hostil: la **pirateria**, que des de l'estranger, equipada per a la lluita, pretensiosa i desconcertant —bona coneixedora de les rutes mediterrànies—, s'introduí, per via del pillatge, entre el moll d'origen i el de destí. El fet probable/improbable, sempre possible, de banditatge creà la corresponent alerta defensiva i d'atac.

Si bé el **Port de Mallorca** esdevingué evolutivament protegit, el recel d'envestides piràtiques mar endins deteriorà la seguretat de navegació, i les sortides de **piscis salsis**, que a partir de la conquesta eren motiu de fructífera esperança, foren objecte de la coacció depredadora. No bastà que el 1392 es divulgassin les Ordenacions del Port ¹, ni que els vaixells es dotassin de ballesters, perquè ni ballestes, ni dards (**viratons**) o garfis bastaren per esporgir als hàbils bandolers marítics.

(1) AHM (Arxiu Històric de Mallorca), AH 419, fol. 94 bis i ss.

La insistent opressió accentuà la cautela dels mandataris de Ciutat conforme concloïa el segle XIV. Ja no eren el Port ni les naus amb missió ultramarina, els subjectes exclusius de protecció, sinó que la normativa s'estengué de manera restrictiva al mateix radi de pesca. Si la disposició del 31-V-1387 deia: que los qui pescan en lo loch de la Palomera deguen portar armes ², la prescripció 18-VI-1395 concretava més subtilment: quen nengun pescador gos passar las puntas de Cap Blanch ni del de Tramfalempa. ³ Efectivament la zona de ruptura restava reduïda així a una dispersió mínima, però cal referenciar assus-suaquí que semblant control s'associà als efectes de l'ordre següent, estaberta pel Lloctinent el 1385: que algú no traga peix fresch o salat de la illa de Mallorca, sots pena de L liures e perdre lo peix. ⁴

Burocratització i punts de destí

Per a la sortida de gèneres del Port era indispensable adjuntar-hi l'autorització o llicència d'embarcament, titulada *guiatge*. Segons aprofunditza SEVILLANO COLOM ⁵, el *guiatge* equivaldria en terminologia recent, al permís o llicència d'exportació.

Els llibres de *Guiatges* a l'Arxiu Històric de Mallorca són, si mal no record, deu; els quals abracen des del 1331 fins al 1460. No obstant això, practicada la consulta que fa el cas ⁶, no se registren expedicions de "peix salat" fins el 1376, amb singular ascens sobre 1385 i amb progressió decreixent des d'aquesta dècada, citant-se al 1417 l'última partida de piscis salsi, formalitzada resumidament així: lloc de destí **Valencia**, quantitat **50 stibes**, per **Francesc Torms (Merc. Maioricarum cum barcha den Deniu)** ⁷.

L'avaluació dels suggerits màxims i mínims, únicament es admissible a nivell orientatiu puix que les relacions de *guiatges* no comencen documentalment sempre al gener de cada any i acaben al desembre. Malgrat això

per la intensificació de les quantitats reflectides i la notificació d'envasos en els sectors cronològics observats, es perfila el centrament d'una dinàmica global creixent/decreixent.

Els límits de l'àrea de mercat coincideixen sempre amb les costes mediterrànies, encara que la difusió comercial s'intensificàs sobre elles. Pot dir-se que les primeres expedicions restaren inscrites dins l'àmbit que actualment entenem com a Països Catalans, doncs la freqüència entre 1376 i 1377— de **Minorca** (Ciutadella), **Valencia**, **Barchinonne**, **apud partes Catalonie**, així ho confirma. Més enllà dels anys referits, contemplam com l'esquema portuari del piscis salsi s'aixampla fins a **Alger** (Sardenya actual) i **Venecia**, de més a més de **Terrachone**, **Murcia** i **Denia**. ⁸ Al 1385 ⁹ la difusió havia arribat —sobre el litoral hispà— a **Gerundam**, **Sant Felicis** (Sant Feliu de Guíxols), i dins l'estranger al **Regni France** (Golf de Lleó), **apud partes Candia** (Creta), **Callaris** —o **Callar**— (Sardenya), **apud partes Romanie** (imperi d'Orient, Constantinoble), i a **Hone** —o **Honein**— (N. d'Àfrica).

D'un total de 201 *guiatges* registrats durant 1376, catorze ho foren de "peix salat"; de 143 al 1377, trenta-quatre igualment corresponen a idèntic concepte; i de 234 pel transcurs de 1385, setanta-set duen la certificació de piscis salsi. Confirmada l'expansió anterior, cal afegir-hi que les mencionades expedicions de "peix salat", a l'últim any referit, no comencen a notar-se fins el 10-IV i acaben el 29-XI, tot el que reforça més encara l'auge d'aquest comerç en aquell moment històric. La decadència subsegüent, endemés de comprovacions d'altre indret, quedà involucrada dins l'atonía econòmica com l'esmortida dinàmica del sector nàutic. Per exemple, al 1396 tan sols s'anomenen setze sortides de "peix salat" dins d'un total de 157 expedicions, amb punt d'arribada com **Valencia**, **Napolim**, **Ciges** (N. d'Àfrica), **Ceciliam**, **Barchinonne** i **Minorca**. Pel 1405, el descens és

(2) B.S.A.L. (Boletín de la Soc. Arqueológica Luliana), Tom IX, pàg. 15

(3) B.S.A.L. Tom IX, p. 130

(4) PONS, ANTONIO. *Llibre del Mostassaf de Mallorca*. C.S.I.C. Escuela de Estudios Medievales. Palma de Mallorca, 1959, p. 213.

(5) SEVILLANO COLOM, FRANCISCO. *Mercaderes y navegantes mallorquines (Siglos XIII-XV)*. Palma de Mallorca, 1971, pàg. 460.

(6) Tasca que realitzarem conjuntament amb el Dr. Francesc Sevillano.

(7) AHM. *Llibre de Guiatges VII*, fol. 171 v. (14 - 1 - 1417)

(8) AHM. *Llibre de Guiatges III*, des de fol. 98 v. fins el 133 v.

(9) AHM. *Llibre de Guiatges IV*, des de fol 2v al 47 v.

(10) AHM. *Llibre de Guiatges VII*, fol 6 v (11 - III - 1405)

més rotund si ens atenim als documents aparellats. De 68 llicències, únicament es consignaren 20 stibes sive covens piscis salat, València 10 xifra més contundent si aclarim que la relació dels **guiatges** en tal circumstància es féu extensiva íntegrament a tot l'any. En semblant període del 1415 l'exportació de "peix salat" romangué constrenyida a una sola partida.

Naus i mercaders

Primerament s'empraren pel transport al ludit lembos, barches ("cum lembo", cum barcha ipsorum"), i més endavant (1385), cochas en profusió superior a la galiota, la galea i el laut.

Sorpren una mica, respecte dels mercaders firmants de les expedicions, que dins del context general de llurs noms no s'observi amb relativa facilitat una certa continuïtat que permeti apreciar la regularitat de l'ofici. Reproduïm breument la suggerida diversitat: Sabater, Bertrand, Jureff, Abbu, Busquets, Dalmau, Aymerich, Marti, Calaffat, Guasch, Morell, Cursach, Dazill, Subirats, Capdevila, Joffre, Rossinyol, Castaner, Ros, etc.

Gèneres biològics i envasos

Les espècies en tot moment més productives i venudes, foren l'alatxa (*Sardinella aurita*, VAL.), L'aladroch o anchova (*Engraulis encrasicolus*, L.), la sardine (*Sardina pilchardus sardina*, RISSO). Aquestes tres espècies es manifesten en tot el període escodrinat com a preponderants. En menor quantitat, també s'exportà la melba (*Auxis thazard*, LACEP.), alguns escòmbrids, com els bisos (*Scomber*), però superant-los prou la tonyina (*Tunnus thynnus*, L.), i en manco persistència l'anquillarum (*Myliobatis aquila*, L.).

Com envasos força freqüents cal destacar l'abundància de barrilum, barrilia, barrillum o barrillos (barrils), les botam (bótes), els covens (coves), i els coffins (cofins). En menor escala apareix la gerra —amb les variants gerre, es, as, am—, (gerra). I esporàdicament la sporta (senalla), la dolia (alfàbia), els

costalets (costals en grau diminutiu, que podrien ésser sacs, sarrions, etc.), i les saumates (possiblement somades).

Les partides per expedició eren molt variables i no és viable establir una mitjana aritmètica de cada espècie transportada. Tan era pretext de consignació l'anotació d'un barril com la de 60 gerres, si bé amb finalitat limitativa és oportú assenyalar que l'expedició major fou de 115 barrillos plens d'alatxa salada, amb destí a Barcelona el 3 d'agost de 1385 11.

Com a puntualització de capacitat s'empraven, si bé en no massa repetició, els adjectius "ple" i "petit" i llurs plurals (plenam i parvos).

Pel que fa a la quantificació de les espècies venudes, convé advertir que unes quantes remeses no especifiquen el peix transportat. Es molt probable, emperò, que es tractàs d'alatxa ja que indirectament s'ha pogut interpretar, a vegades, tal particularitat en dir-se a continuació de "piscis salsi": "... co es alatxa" 12, espai gramatical en què el mot "co" reemplaça l'actual "açò" (aquesta cosa).

Així com lingüísticament trobam el text mancat de les normes ortogràfiques, ara usuals, les expedicions estaven absents de l'aplicació de mesures i pesos exactes, el que no implica que fossin incontrolades. Molt aïlladament es pot identificar una nomenclatura rigorosa com el "quintar", aleshores ja conegut al país.

A continuació hem establert, a manera d'orientació, una taula que relaciona espècies amb envasos, referida a l'any 1385.

Si, com sembla deduir-se de les escasses aclaracions que hem pogut trobar referents al piscis salsi no especificat, es tractàs d'alatxa, prest es conclouria que la suma total, al quadre anterior, d'aquesta espècie copsaria la xifra de 472 barrils, que units als 69 covens, 15 gerres, 92 coffins i 22 saumatas, es pot estimar d'un ordre quantitatiu equivalent a la sardine, el que significaria que ambdues espècies absorbissin més del 90% de l'exportació.

(11) AHM. Llibre de Guiatges IV, fol 29 v.

(12) AHM. Llibre de Guiatges IV, fols 26 i 27 (24 - VII i 26 - VII de 1385).

PEIX SALAT EXPEDIT L'ANY 1385

ENVÀS

ESPÈCIE	Barrils	covens	gerras	coffins	saumatas	sense especificar
Sardina	503	11	—	30	—	—
Piscis salsi	357	57	15	80	22	24/VII i 26/VII
Alatxa	115	12	—	12	—	—
Anxova	25	—	—	—	—	—
Tonyina	33	—	23	—	—	—
Aladroc	50	—	—	—	—	—
TOTAL	1.083	80	38	122	22	(?)